

A VESZPRÉMI CAMENA

A Budát és Bécszet szellemi szálakkal összekötő Sodalitas Litteraria Danubiana működéséről máig alapvető Ábel Jenő több mint százéves tanulmánya.¹ Amit a filológia az azt követő fél évszázadban a kérdés körül napvilágra hozott, azt összegezte Horváth János. Őva a túlértékeléstől és lehervasztva a talán túlságosan is nagy várakozást, azt írta: „az egész Sodalitasnak nagyobb volt a füstje, mint a pecsenyéje.”² Újabb ötven év után Klaniczay Tibor vette revízió alá a témát és az időközben közzétett újabb kutatási eredményeket. A Dunai Tudós Társaságot ő beillesztette abba a sorba, amelyet Celtis építgetett mint egy láncsort végig Európán, és amelynek kezdete Pomponio Leto Academia Romanájához kapcsolható.³

A Sodalitas Danubiana első elnöke – princeps – az ifjabb Vitéz János volt. Hogy az „unanimi sodales” választása miért éppen őrá esett, az már Ábel Jenőnek problémát jelentett. Elvetette annak valószínűségét, hogy mint a bécsi püspökség adminisztrátora és egyben veszprémi püspök, a kettős egyházi méltóság révén mintegy kapocs lett volna a két ország között. Már maga az a tény, hogy a társaság elnökéül választotta – Ábel szerint –, bizonyítja kapcsolatát a humanizmussal. Jóllehet irodalmi működéséről nem tudott, elfogadta Galeotto Marzio közlését, aki azt írta róla, hogy „in studiis humanitatis eruditus” volt. Ábel ide sorolja még azt is, hogy az ismert humanista Girolamo Balbit melegen támogatta, valamint rokonai közül is többet a humanizmus szellemében neveltetett Olaszországban. Ábel ismert és fölhasznált minden forrást, amelyhez hozzáférhetett, tanulmányának ifjabb Vitéz Jánosról szóló része mégis vérszegény. Úgy tetszik, érvelésével saját magát sem sikerült meggyőznie. Fraknói Vilmos Vitéz-portréja a vatikáni diplomáciával foglalkozik.⁴ A Mátyás király és a római Kúria közötti bonyolult diplomáciai cselszövéseknek hol vezetőjeként, hol meg áldozataként bemutatott szentszéki orator humanista működéséről ő sem talált újabb emlékeket.

¹ ÁBEL Jenő, *Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság*, Bp., 1880.

² HORVÁTH János, *Az irodalmi műveltség megoszlása*, Bp., 1944, 231–232.

³ KLANICZAY Tibor, *Celtis und die Sodalitas Litteraria per Germaniam*, in *Chloe: Beihefte zum Daphnis*, Bd. 6, *Respublica Guelpherbytana: Festschrift für Paul Raabe*, Amsterdam, 1987, 79–105.

⁴ FRAKNÓI Vilmos, *Ifjabb Vitéz János*, Száz, 1899, 291–309, 389–410.

Száz év után sincs könnyű helyzetben az, aki a Vitéz család második generációjának a közéletben szereplő egyes tagjaira vonatkozó kutatásokat végez. A szlavóniai levéltári anyag az akkori ország más részeihez képest viszonylag gazdag állapotban maradt fenn, és publikálva is van. Mégis, hogy az ifjabb Vitéz János és a két Vitéz Mihály között valamiféle vérrokonság, „consanguinitas” volt, hogy egymásnak nagybátyjai, illetve unokaöccsei – ezen túl a kutatásban nem juthatunk. Ugyanez vonatkozik az esztergomi érsekkel való kapcsolatukra. Az ifjú Vitéz Jánosról sem tudunk többet e vonatkozásban, mint amit Galeotto ír róla, vagyis hogy mind az esztergomi érseknek, mind Janus pécsi püspöknek rokona volt. Galeottonak hálásak lehetünk néhány karakterisztikus jellemvonás közléséért is. Azt írja róla, hogy gyors észjárású volt, ez még lehetne közhely is, de az már bizonyosan a személyre illik, hogy a szép, magas termetű férfi korán öszült.⁵

Egyházi pályája a jó értelemben vett nepotizmussal, az érseknek a tehetséges unokaöcsöt támogató gondoskodásával indult. A családi fészek, a zágrábi egyház kanonokságának jövedelméből folytatta tanulmányait Bolognában (1463–1466). Megürülvén közben a mindig is Vitéz rendelkezésében lévő váradi prépostság, most már ezt bírva nyerte el az ifjabb Vitéz Padovában az egyházi doktoriátust (1468).⁶ A családot sújtó vészterhes 1472-es esztendő után egy ideig nem hallunk róla. Fraknoi kutatásainak köszönhetően 1476-tól megsaporodnak a rá vonatkozó adatok. Mátyás követe volt, előbb csak alkalmasszerűen, 1480-tól állandó ügyvivőként a Szentszéknél. Kiváló egyházjogász volt, jól beszélt olaszul is. Megpróbálta a király érdekeit úgy képviselni, hogy közben a Vatikán jóindulatát se veszítse el az éppen képviselt ügyben. Olykor mindkét fél neheztelését magára vonta. A király általában bízott benne, 1481-ben megkapta a gazdag szerémi püspökséget, majd 1489 nyarán a veszprémit. Majdnem másfél évtizedet töltött Rómában, ott érte a király halálának híre is. A trónviszályban, veszprémi püspökségét megmentendő, Miksa mellé állt. Jutalmul elnyerte a bécsi püspökség adminisztratíváját. Ettől kezdve Veszprém, illetve Bécsben tartózkodott.

Vitéz veszprémi rezidenciáján vendégeskedett 1493/94 telén Girolamo Balbi, akinek a Sodalitas Danubiana létrehozásában is szerep jutott. Ezt a látogatást meg kellett előznie egy korábbi ismeretséggel, amelynek helyéről és idejéről pontos ismereteink nincsenek. Kénytelenek vagyunk föltételezésekre hagyatkozni. Az alacsony sorból a gurki püspökségbe emelkedő, majd életét talán a velencei szegények kórházában végző Balbi pályájának nagy irodalma van.⁷ 1485-ben tűnt

⁵ Galeottus MARTIUS Narniensis, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae*, ed. Ladislaus JUHASZ, Lipsiae, 1934, 26.

⁶ Joannes Baptista TKALČIČ, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*, Zagrabiae, 1894, II, 294, III, 292, 315; VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók iratai: Matricula et acta Hungaricorum in universitatibus Italiae studentium*, Bp., 1941, 46; Uő, *Matricula et acta Hungarorum in Universitate Patavina studentium*, Bp., 1915, 14.

⁷ Gerhard RILL, *Girolamo Balbi*, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, V, Roma, 1963, 370–374. Az iro-

föl Párizsban, ahol jövevény létére tüstént följelentette az egyetem vezetőségének a már korábban is ott működő Guillaume Tardifot. Szakmai vitájuk azért fajult idáig, mert nem értettek egyet a latin grammatika bizonyos kérdéseiben. Hogy milyen körben mozgott ebben az időben Párizsban, arról egymást követő versesköteteiből szerezhetünk tudomást. 1487 első felében jelent meg első kötete, ezt követte a második 1488 tavaszán.⁸ Az ajánlásokkal a franciaországi közélet vezető arisztokrata politikusait tisztelte meg. Verseit a szellemi arisztokráciához vagy ellenük írta. Robert Gaguin a nekünk is legtöbbet mondó név közöttük. E versekből azt is megtudjuk, hogy korábbi tanulmányainak mestere Luca Ripa volt.⁹ Egy helyen mint praeceptorát, másutt mint verseinek szigorú cenzorát említi. Ripa 1468-tól volt a grammatika és poézis tanára Ferrarában. Balbi valamennyi időt mindenesetre az ő keze alatt töltött az 1480-as évek eleje táján a ferrarai Studióban. Hogy a praeceptortól mit tanult, hogy kik voltak ott akkor azok az olvasott modern költők, akik a poézis mesterségbeli titkait tanulmányozták, azt elmondja Balbi második kötetének Carolus Guillart szenátorhoz szóló ajánlóversében. Ez a formailag igen sikerült alkotása, amelyben a versus serpentinét alkalmazó disztichon ötször fog közre refénszerűen öt-öt disztichont, így kezdődik:

Navita solva ratem, zephyros dabit aura secundos
Aura dabit zephyros, navita solve ratem.

A vers mondanivalója az, hogy sok vész űzte hajócskáját a kormányos (Balbi) végre biztos helyre kormányozza, oda, ahol a szent hegy tövén fakadó mûzsák forrásánál immár vele együtt méltó fogadtatásra talál a „novi poetae”. Itt van Titus, aki Philliroét gyászolja, továbbá

Concinit hic Janus, patrium qui primus ad Histrum
Duxit laurigeras ex Helicone deas.

A „fehér hónál ragyogóbb” Carbone itt szórja be virággal kedvese, Fontanina haját. Ripa is itt zengi hősénekeit a polgárháborúról.¹⁰ Tito Strozza, Janus, Lodovico Carbone és Luca Ripa valamennyien ferrarai kortárs költők voltak, akiket Balbi magával hozott a párizsi humanisták körébe. A kikötő idilli hangulata nem

dalmat 1960-ig tartalmazza. Kritikátlanul veszi át a korábbi kutatások eredményeit. HERMANN Zsuzsanna, *Egy humanista karrierje (Balbi Jeromos)*, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 2(1964), 225–243. Ma is nélkülözhetetlen összegyűjtött műveinek bevezetőjében a rá vonatkozó adatok gyűjteménye: H. BALBI, *Opera poetica, oratoria ac politico-moralia*, ed. J. de RETZER, I–II, Vindobonae, 1791–1792.

⁸ GW 3176, 3178. Balbi párizsi működésének irodalmi termékeit kritikai vizsgálat alá vette és a megjelenési idejüket meghatározta Gilbert TOURNOY, *The Literary Production of Hieronymus Balbus at Paris*, Gutenberg-Jahrbuch, 1978, 70–77. A tanulmányra Klaniczay Tibor hívta föl a figyelmemet.

⁹ RETZER, *i. m.*, I, Nr. 12, 23, 25, 48, 62.

¹⁰ GW 3179 f. 1^b.

sokáig tartott. Balbi körül, mint később olyan sokszor, hamarosan megromlott a levegő. Két újabban érkezett olasz humanista, Fausto Andrelini és Cornelio Vitelli, valamint az időközben alaposan megsértett franciák is támadtak vagy visszaütöttek. Az ádáz küzdelemben oldalvágások érték Balbit származása, korábbi élete miatt, de a fő csapásokat irodalmi működésére mérték. Szemére hányták, hogy művei részben ókori szerzőkből, részben kortárs költőkből összetákolt elemekből állnak. Ráismertek ugyanis az Octavio Cleophilótól és Tito Strozzától összelopkodott sorokra. Ha ezeket műveiről lehántjuk, ott marad a varjú, amelyik szépen festett idegen tollakkal ékeskedik, írta róla Fausto Andrelini.¹¹

Ami Balbi költői technikáját illeti, arról meg kell állapítani, hogy ő saját opuszát sem kímélte. Bár értelmezhetjük ezt a humanistáktól megengedett, sőt ajánlott utánzás egy már beteges elfajulásaként is. Már Retzer, Balbi verseinek kiadója észrevette, hogy a költő rendszeresen kölcsönzött önmagától, korábbi verseit átírta, ha új célra használta föl valamelyiket.¹² A kortársak vádjai és Retzer nyomán indulva Godelieve Tournoy-Thoen egy tanulmányban bőséges példaanyagon mutatja be a plágiumgyűjteményt.¹³ Nemcsak Octavio Cleophilótól, Strozzától kölcsönzött, hanem ádáz ellenségétől, Fausto Andrelinitől is. A vizsgálatot tovább lehetne folytatni, mert első olvasatra is föltűnnek a további idegen tollak, ha a munka egyáltalán megérné a fáradságot. Számunkra annyi mindenképpen érdekes, hogy Janustól is bőségesen kölcsönzött! Viharúzott hajóján a pannon költő versei is Párizsba érkeztek, legalábbis azok, amelyeket Ferrarában a század végén ismertek. Hosszabb részeket kölcsönzött Balbi a Strozza–Janus költői versengésből (El. II, 8), a Porcelliónak szóló versből (Ep. II, 18) és a Marsilio Ficinóra írt epigrammából (Ep. I, 236).¹⁴

E jámbor verskölcsönzések csak gyarapították az érvek gyűjteményét, amellyel ellenségei Balbit támadták. Egyre újabb viharok kerekedtek körülötte, itt volt az ideje, hogy űzött hajójának új kikötőt keressen.

1487 tavaszán a francia király udvarába érkezett Mátyás király követe, Filipecz váradi püspök és titkos kancellár. Majd száz lovas kísérte, akik nem annyira őt, mint a gazdag ajándékokat biztosították a hosszú úton. A tét nagy volt, Mátyás a francia őrizetben lévő Dzsem herceget szerette volna megszerezni, hogy vele a török szultánt sakkbán tarthassa. A tárgyalások nehezen haladtak, a követség az

¹¹ Godelieve TOURNOY-THOEN, *La tecnica poetica di Girolamo Balbi*, in *Ecumenismo della cultura*, I: *Teoria e prassi della poetica dell'umanesimo onorante a Giovanni Boccaccio: Atti del XII Convegno Internazionale del Centro di Studi Umanistici*, Firenze, 1981, 101–123. A tanulmány ismeretét Klaniczay Tibornak köszönöm.

¹² Retzer a szövegek közlésében nem következetes. Olykor figyelmeztet az ismétlésre, máskor talán az ő figyelmét is elkerülte. Van olyan vers, amelyet kétszer is közöl. Előfordul, hogy egyszerűen elhagyja az egyik változatot, még ha az bővebb volt is. Azt sem lehet tudni, hogy miért döntött hol a korábbi, hol a későbbi átírt változat közlése mellett. A kiadás filológiai vizsgálatra nem alkalmas. Mindig vissza kell menni az eredeti példányokhoz.

¹³ Lásd a 11. jegyzetet.

¹⁴ RETZER, *id. kiad.*, I, Nr. 77, 198, 172.

egész nyarat Franciaországban töltötte. Követték az udvart, így ország-világ láthat-
ta és bizonyára élvezte a magyar király bőkezű gazdagságát.¹⁵ A legjobb körökben
forgó Balbi, aki akkor már nem érezhette jól magát az ellenséges környezetben, új
pártfogót sejtett. Éppen sajtó alá rendezett *Somnium Scipionis*-kommentárjához
hozzácsapta sebtiben összetákolt hősénekét: *De laudibus bellicis regis Pannoniae
carmen*. A sietség meg a saját megszokott költői gyakorlata miatt is bőven köl-
csönzött az e műfajban nála jóval gyakorlottabb szerzőktől: Vergilius, Statius,
Claudianus és Sidonius Apollinaris műveiből. Alkotása, mint az Gilbert Tournoy
meggyőzően bizonyítja, 1488 elején már el is hagyta a párizsi nyomdát.¹⁶

Hogy Balbi ekkortájt már fölfigyelt Magyarországra, arra más jelből is követ-
keztethetünk. Tournoy akadt rá arra a Balbi környezetéből származó levélre, amely
azt tanúsítja, hogy a „laudes Ungarorum regis carminibus herois decantatas”-t
egy időben jelentette meg verseinek második gyűjteményével. Az pedig az 1488-as
év első fele. E második gyűjteményben van egy vers, amely Retzer kiadásában nem
található, így elkerülte az érdeklődők figyelmét.¹⁷ A vers a magyar király követéhez
szól:

Ad oratorem Pannonium

Olim Palladie musas aluistis Athene
Laurigerosque tulit Grecia clara viros.
Nunc chorus Aonium tecum demigrat ad undas
Danubii et properat visere Pannonias
Iam Phebus Cirrham liquit Nysamque Lyeus
Iunctus Meoniis iam fluit Hister aquis.

Filipecz személye sokkal ismertebb annál, hogy ne érezzük: ez a vers nem neki szól!
Törekvő, hűséges diplomata és gondos egyházkormányzó volt, de hogy múzsafi lett
volna, azt nehezen állíthatjuk róla. Hogy ki a vers címzettje, nem tudjuk, bár az „ora-
tor Pannonius” eléggé szűkre szabja a találgatások lehetőségét. Filipecznek megbíza-
tásában követtársa nem volt. Őelőtte Franciaországban Sánkfalvi Antal járt ilyen
minőségben 1486-ban. A múzsákkal ő sem tartott szorosabb kapcsolatot. Ha mégis
ő lett volna a címzett, akkor a vers már a korábbi, 1487-es gyűjteménybe belekerült
volna. Tehát csak annyit állíthatunk, hogy Balbi számára a távoli Magyarország
az 1480-as évek végén a mesés gazdagság és a múzsák áhított azilumát ígérte.

Balbi életrajzaiban újra meg újra előjön az az adat, hogy ő Rómában Pomponio
Leto tanítványa volt. Valóban két verset is írt hozzá, az egyikben praeceptoraként
említi.¹⁸ Mindkettő az 1494-ben kiadott versgyűjteményében fordul elő először.¹⁹

¹⁵ *Diplomáciai emlékek Mátyás király korából*, szerk. NAGY Iván, NYÁRY Albert, III. Bp., 1877, passim.

¹⁶ Lásd a 8. jegyzetet.

¹⁷ GW 3178 f. 8^a.

¹⁸ RETZER, *i. m.*, I, No. 131, 155.

¹⁹ GW 3181.

Ha ifjabb éveiben lett volna alkalma az Academiát látogatni, azt már korábbi versköteteiben is megemlítette volna. Gaguinék is másként fogadták volna Leto sodalisát, mint a derék Luca Ripa tanítványát. Bizonyos, hogy Pomponióval első versesköteteinek lezárása után ismerkedett meg, valamikor 1487 után. Egy 1499-ben írt versében említi, hogy már tizenkét éve nem járt otthon.²⁰ Ez az adat is 1487-es itáliai útját valószínűsíti. Ekkor járhatott Rómában is. A harmincadik évén innen lévő férfi a nála egy emberöltővel idősebb humanisták bálványát nyugodtan nevezhette praeceptorának.

Rómában ezekben az években a magyar király oratora, az ifjabb Vitéz János nagy házat vitt. Ahogyan egykor őt taníttatta nagybátyja, úgy gondoskodott most ő unokaöccseiről. A fiúk a Pomponio Leto-tanítvány Antonio Mancinelli iskolájában tanultak. Csaknem másfél évtizedes római szereplése és a gazdag szerémi püspökség teremtette lehetőségek sokak számára ismertté és vonzóvá tették környezetét. Ha Balbi ekkor járt Rómában, akkor a Párizsban megcsillant remény itt kézzelfoghatóbbá, emberközelibbé vált. Még az sem kizárható, hogy a már összeállított verskötetbe becsúsztatta a magyar király (római) oratorához írt verset, és így adta nyomdába.

Annyi bizonyos, hogy néhány ismeretlenségbe vesző év után Balbi bárkája a veszpremi kikötőben vetett horgonyt. A képes beszéd azért helyénvaló, mert őtőle magától származik. Elővette már korábban is jól szolgált ajánlóversét; ezúttal a jövő reménységének, az unokaöcsnek, „Michali Vitezio” (!) címezte:

Navita solve ratem, zephyros dabit aura secundos
Aura dabit zephyros, navita solve ratem.

Egyébként a verset egy kicsit modernizálta, sorokat kicserélt benne, és nyilván a helyi igényeknek megfelelően változtatott a „novi poetae” választékán is. Strozza, Carbone és Ripa változtatás nélkül maradtak. Janus, ki tudja, miért, új formát kapott:

Hic patrium commiscet aquis Permesidos Histrum
Janus meonio doctior ore loqui.

Ebbe a részbe beletoldott még egy disztichont:

Odasius veteres cantat resupinus amores
Maternaque sacer cosmicus arte viget.²¹

²⁰ RETZER, *i. m.*, I, p. 103.

²¹ RETZER, *i. m.*, I, Nr. 118.

A padovai Lodovico Odassit személyesen is ismerhették Veszprémben, és benne a nagyon népszerű Perotti-mű, a *Cornucopiae* kiadóját nagyon megbecsülhették. Figyelmet érdemel Firmicus Maternus mint új szerző említése. A legkeresettebb ókori asztrológiai kézikönyv, egyébként prózai munka, besoroltatik a „poetae novi” közé. Nem lévén sem új, sem költő, nyilván csak azért, mert ezt olvasták a legtöbbit. És talán Janus verseit. Legalábbis egy másik, Vitéz Jánoshoz írt versében az a vágya, hogy Janus után másodikként ő nyerje el a pálmát vendéglátójától.

Mindezt 1494-ben Bécsben kiadott versgyűjteményéből tudjuk, amely tele van a veszprémi teletés emlékeivel.²² A vendégeskedést a püspök sümegi nyaralójában kezdte. Innen írta praeceptorának, Letónak Rómába verses levelét. A hideg északról Rómába vágyik, és a békák brekegése is zavarja:

Ille pius vates purique Heliconis alumnus
Heu iacet arctois qua furit Ister aquis
Proque Helicone bibit cenosi gurgitis undam
Aut ubi limosis rana coaxat aquis.

A fanyalgás első részét Ovidius óta visszhangozzák a hidegebb tájakra került költők. Ami a békákat illeti, az a ferrarai kelléktárból való. A sok ágra szakadó Pó torkolatvidékén együtt koncerteztek a ferrarai vatesek második és harmadik nemzedékével. Illett is róluk megemlékezni. Vannak versek az ifjú Vitéz Mihályhoz is, egyikkel korábban Robert Gaguin tisztelte meg. Még korábban pedig Strozza ünnepelte vele Janust!

Az ajánlóvers, a „Navita solve ratem” mindkét változatában kétcsúcsú hegy tövében fakad a múzsák ihletadó forrása. Ez sem Balbi ötlete. Van viszont egy verse, amely egészen a veszprémi környezetre utal.²³ Vitéz Jánoshoz szól, egy kutat ír le benne:

Unde rear sacrum, praesul mitissime, fontem
Prosiluisse novo per loca culta sinu.

A „loca culta” és a „novo sinu” arra utal, hogy a forrást új kútba foglalták, és a környékét is megszépítették. Annaira, hogy ide gyűlnek a Naiadok, ebben mártózik meg Hylas is. Megmossa benne szárnyacskáit Amor, és megpihen mellette Venus, miként felüdül benne Diana. A szatírok víg csapata is itt úzi el szomját. De odahagyják a Helikont ezután a Camenák is, hogy Castalia helyett e forrásból igyanak.

²² Ebből a kötetből, pontosabban Retzer kiadásából közöl néhányat *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, ex scriptis ab Eugenio ABEL ... edidit ... Stephanus HEGEDUS, Bp., 1903, 11–14. A „Navita solve ratem” kezdetű verset „hosszú, de érdektelen költeménynek” tartja és ezért nem közli.

²³ RETZER, *i. m.*, I, Nr. 138.

E közhelysorozatra megint valóságérzetet keltő, tapintható közlést tartalmazó befejező sorok következnek. Ezek egyben válaszolnak az első két sorban feltett kérdésre:

Ut reor eversa formosus aquarius urna
Has tibi de supero vertice misit aquas.

Azaz egy ifjú vízöntő megdöntött urnájából csobog alá a víz. A formosust ifjúnak értem, a költői nyelv ezt sugallja. Egy, a vállán urnát tartó vízöntő szoboralakra gondolhatnánk. Ilyenek Rómában szép számmal kerültek elő ezekben az években.²⁴ A szerémi, majd veszprémi püspök vásárolhatott magának ilyet. Vagy megrendelést adhatott egy szobrásznak, hogy elképzelését megmintázza. Mielőtt messzire ragadtatnánk magunkat a föltételezésekben, jó, ha tudjuk, hogy az asztrológiai irodalomban a Vízöntő megszemélyesítője: Aquarius, aki általában Iuvenis, vállán az inflexa urna vagy úgy általában „in vertice urna”, és ebből árad a csillagképnek megfelelő csapadék. A két utolsó verssor alapján csak annyi bizonyos, hogy a veszprémi kút leírásánál Balbi, mecénása ízlésének megfelelően, az asztrológiai szaknyelvet alkalmazta, úgy, ahogyan ez Maniliusnál és az említett Firmicus Maternusnál található.²⁵

Az első két sor olyan plasztikus leírást ad a műalkotásról, hogy kedvet érzünk a kút azonosítására. Minthogy az életet jelentő források, hacsak durva beavatkozás el nem rontja a természet művét, századokon át ugyanazon a helyen találhatóak, a vállalkozás nem látszik reménytelennek. Solymosi László és Tóth Sándor forrás- és helyismeretének segítségével a középkori oklevelekből is jól ismert Káma-kútra gondolhatunk.²⁶ Ez a vártól ezerlépésnyire van, egy kis hegy lábánál. A középkorban is, később is a közelében volt a püspöki majorság. A múlt században a kút területén régészeti föltárást végeztek, erről az egykorú jelentés így számol be: „az 1863. évi ásatás alkalmával a föld mostani színén 2 öllel alább találták meg a kút régi, nagy faragott kövekből készült párkányát – ezen alul egy másik még sokkal régibb fapárkány volt és van, melynek fája koromfekete és kőkemény – a kőpárkány egyik darabjára bevésve ezen betűk találtattak Z.O.D.R.MC = 1100 – hogy a mostani meglehetősen egyenes helyen völgy volt, mutatja az, hogy a kőpárkány alatt levő fapárkány – északi – város felőli darabjánál egy vályú van fából és még egészen ép – a föld alatt, mi arra mutat, hogy a víznek kifolyni kellett, és hogy oda itatni jártak, s a kút körül 2-2¹/₃ öl mélységben tölgyfa törzsek és gyöke-
rek találtattak és falmaradványok, pedig mast azan völgytől, mellyel összekötve lehetett, legalább három öllel magasabban fekszik.”²⁷

²⁴ Balázs KAPOSSY, *Brunnenfiguren der hellenistischen und römischen Zeit*, Diss., Bern–Zürich, 1969.

²⁵ MANILIUS, I, 272–273; 2, 542, 555, 561; 4, 259–272, 385, 709, 797; Firmicus MATERNUS, VIII, 29, 5.

²⁶ Solymosi Sándor és Tóth Sándor érdeklődő segítségét itt is megköszönöm.

²⁷ Pesty Frigyes kérdőívére érkezett válasz. OSZK, Kézirattár, Fol. H. 1114/60/496. Mikrofilmje Mf 98–52/60.

Tehát a hegy lábánál, jóval a mai szint alatt volt valaha a kút. Őstölgyes vette körül, ide jártak itatni a környéken legeltető pásztorok. Igazi bukolikus táj. Az épületmaradványok arra mutatnak, hogy a kút fölött tetőzet volt, talán valami csarnokszerű építmény. A kút faragott kőpárkánya bizonyosan 1500 előtt készült. Ha ez a kút volt a Veszprémbe települt Camena ihletet adó forrása, akkor itt jött össze a püspök baráti társasága. Itt olvasták az új költőket, közöttük a házigazda hírneves vates-rokonát, Janus Pannoniust. Olvasták persze a régieket is. És elmélyülten tanulmányozták Firmicus Maternus kézikönyvét, amint erre a versciklus két darabja is utal. Az égitestek és az egyes ember életének összekapcsolódását magyarázó kézikönyv ezekben az években nagyon kedvelt olvasmány lehetett Magyarországon. Ugyanekkor sikerült itt egy ritka teljes kéziratát a Hyppolit érsek kíséretében lévő Francesco Negrinek pénzzel és ravaszsággal megkaparintania.²⁸

Jó lenne tudni, hogy kikből állott azok köre, akik a veszprémi forrásnál fölüdültek. A versek Vitéz Mihályt említik. A püspök rokoni köre, római neveltjei ma még nem ismeretesek. Galeotto, az egykori tanár, akit tanítványához később is baráti szálak fűztek, hogyha vándorló kedve e tájra vetette, majdnem bizonyos, hogy itt talált otthont.

Ma egy versgyűjtemény, a már föl nem lelhető szépen faragott kútperem leírása és a korhadt őstölgyes emléke őrzi azt, amit e földrészt nyugodtabb felén humanista baráti levelezések örökítettek át az utókorra. Esztergom, Várad, Pécs és Vác püspöki székhelyei mellett, a király halála után Veszprém is otthont adott a humanizmusnak. Püspöke, ifjabb Vitéz János ezért nyerte el a Sodalitas Litteraria Danubiana princepsének tisztét.

²⁸ Firmicus Maternus humanista kéziratáról Carolus SITTL a szövegkiadás bevezetőjében: Lipsiae, 1894, valamint W. KROLL, F. SKUTSCH, K. ZIEGLER, Lipsiae, 1913. Ezekhez fontos kiegészítés Giovanni MERCATI, *Ultimi contributi alla storia degli umanisti*, II, Città del Vaticano, 1939, 64–66, mindkét helyen tárgyalják a magyarországi kéziratot is.

